

Bäcker, Roman

"Russia abroad. Gold book of emigration. The first third of the XXth century. Biographical encyclopedia", Moscow 1997 ", Moskva 1997; "Russkoje zarubež'e. Zołotaja kniga emigracii. Piervaja tret' XX veka. Encikłopediczeskij biograficzeskij słovar", Moskva 1997 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 30/3, 244-247

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

kwestie, jak również wszelkie inne tematy. Przypisuje się jej także udział w niektórych decyzjach personalnych prezydenta Cartera, a zwłaszcza powoływaniu kobiet na wysokie stanowiska rządowe (s. 565-569).

Po niepopularnej i kontrowersyjnej Nancy Reagan jej następczyni, Barbara Bush, zyskała popularność rodaków swoją naturalnością i bezpretensjonalnością. Jak to ujął George Bush może najważniejsze było to, że żona „nie starała się być kimś, kim nie była”. Jej zaangażowanie w obronę wartości rodzinnych i zwalczanie analfabetyzmu oraz podejmowane w tej mierze kroki cieszyły się powszechnym uznaniem Amerykanów (s. 618-621). Zdaniem Myry Gutin, (s. 625) Barbara Bush „prywatnie miała swoje wpływy, ale nie pokazywała tego publicznie”. Była „sumieniem” prezydenta w wielu sprawach społecznych, które popierała. W niektórych kwestiach nie podzielała zdania męża, co dyskretnie i zręcznie zasygnalizowała rodakom (m.in. sprawa aborcji). Zapytana przez reporterkę, jak chciałaby, by ją rodacy zapamiętali, bez zawahania odpowiedziała: „Chciałabym, by powiedzieli, że troszczyłam się o nich i usilnie pracowałam na rzecz wielu spraw” (s. 627).

Hillary Rodham Clinton od początku swego pobytu w Białym Domu jest obiektem niesłabnącego zainteresowania i rozlicznych spekulacji rodaków, a także ostrej, napastliwej krytyki. Powodem nie kończących się dyskusji jest jej rola, jaką odgrywała, i nadal odgrywa, w karierze politycznej Billa Clintona, zwłaszcza w jego prezydenturze. Niewątpliwie nie jest to tradycyjna, ceremonialna rola gospodyni Białego Domu. Hillary Clinton zresztą nie ukrywała swego zainteresowania życiem publicznym kraju, ani też swojej aktywności jako First Lady, czym naraziła się od razu części amerykańskiej opinii publicznej. Ale swoją inteligencją i profesjonalizmem zyskała też uznanie milionów rodaczek, dla których stała się wzorem do naśladowania. Po kilku latach w Białym Domu Hillary Clinton ma wciąż zarówno swoich apologetów, jak i zagorzałych krytyków, którzy nie akceptują jej w roli First Lady. Ale już teraz, jak pisze Autor, można przypuszczać, że Hillary Clinton będzie uznana przez Amerykanów za jedną z ważniejszych i najbardziej wpływowych, acz kontrowersyjnych, First Ladies w XX w. (s. 648).

Niniejsza książka jest zajmującą lekturą dla każdego czytelnika interesującego się historią USA. Jest to przegląd przeszło 200-letniej instytucji First Lady z perspektywy poszczególnych mieszkanki Białego Domu. W skondensowanej formie pokazane są losy kolejnych prezydentowych, ich aktywność publiczna, zwłaszcza w latach prezydentur małżonków, a zarazem ewolucja roli First Lady. Książka jest ważnym głosem w podejmowanej szeroko dyskusji o miejscu i roli małżonki prezydenta USA w amerykańskim życiu publicznym.

Halina Parafianowicz
Białystok

Russia Abroad. Gold Book of Emigration. The First Third of the XXth Century. Biographical Encyclopedia, Moscow 1997, ROSSPEN, pp. 748.
Russokje zarubež'e. Zolotaja kniga emigracii. Piervaja tret'XXveka. Enciklopedičeskij biografičeskij slovar', ROSSPEN, Moskva 1997, ss. 748

Niewielki, zaledwie sześciuosobowy, zesół redakcyjny pod redakcją profesora nauk historycznych V V Szołochajewa przygotował napisany w języku rosyjskim ogromny słownik biograficzny najznamienitszych przedstawicieli rosyjskiej emigracji w pierwszej połowie XX w.

Jest to przedsięwzięcie ogromne i nowatorskie. Biogramy najwybitniejszych emigrantów są rozpisane na 742 s. dużego formatu, co daje w przeliczeniu prawie 2 000 s. znormalizowanego maszynopisu (ok. 500 tys. słów). Każdy biogram jest sporządzony zgodnie z obowiązującymi powszechnie zasadami i dodatkowo uzupełniony spisem najważniejszych publikacji własnych opisywanej osoby oraz najbardziej znaczących tekstów o tej osobie.

Od odtajnienia archiwów ZSRR przez Michaiła Gorbaczowa upłynęło zaledwie 9 lat, od upadku ZSRR zaledwie 6 lat i dopiero od tych wydarzeń można mówić o istnieniu na tym obszarze niekępowanych przez struktury państwowe możliwości swobodnego zajmowania się potępianymi wcześniej *ex definitione* „białomigracyjnymi elementami”. W ciągu tego tak krótkiego czasu dokonano olbrzymiego wysiłku przyswojenia rosyjskiej nauce, kulturze i sztuce osiągnięć Rosjan znajdujących się na emigracji.

Marina Cwietajewa, Ivan Bunin, Jevgienij Zamiatin, Vladimir Nabokov i wielu innych (ograniczając się wyłącznie do kręgu literatów) stali się powszechnie znani w Rosji nie tylko z obszernych omówień, ale i z ich poezji, dramatów oraz powieści. To samo dotyczy i wszelkich innych dziedzin. Wydawnictwo LEAN AGRAF wydało po rosyjsku w 1997 r. wielotomową *Historię Rosji* Georgija Vladimirovicza Vernadskiego z 1953 r. Artykuły księcia Nikołaja Sergejevicza Trubieckiego (światowej sławy językoznawcy) ukazywały się od początku lat dziewięćdziesiątych w serii językoznawczej „Zeszytów Naukowych” Uniwersytetu Moskiewskiego, choć nie zawsze były poświęcone wyłącznie tej problematyce.

Przykłady można mnożyć, jednakże dopiero właśnie ten słownik biograficzny stanowi pierwsze całościowe kompendium wiedzy o najwybitniejszych rosyjskich emigrantach okresu międzywojennego.

Prezentowane dzieło jest nowatorskie, ale zamiysł napisania „Złotej księgi” emigracji rosyjskiej narodził się już bardzo dawno. Na początku 1930 r. powstała specjalna komisja powołana w celu zebrania materiałów na potrzeby przyszłej pracy nazwanej z góry „Złotą księgą”. Jej przewodniczącym został Dmitrij Pawłowicz Riabuszinskij, a sekretarzem Piotr Jevgrafovicz Kovalevskij (oba mieszkający w Paryżu). Wkrótce stworzono grupę, której zadaniem było przygotowanie książki do wydania, a w 1932 r. (w *Russia Abroad...*, s. 6, błędnie: 1962) zaczął działać komitet odpowiedzialny, kierowany przez ks. N. S. Trubieckiego. Inicjatywa ta nie została jednak zrealizowana m.in. ze względu na chorobę, a potem śmierć (w 1938 r.) Trubieckiego.

Russia Abroad jest zatem paradoksalnie dziełem zarówno nowatorskim, jak i czekającym od ponad półwiecza na swoje urzeczywistnienie.

Poszczególne biogramy są w ogromnej swej części wzorowo i bardzo starannie opracowane. Ich Autorzy potrafili zebrać materiały rozsiane praktycznie po całej kuli ziemskiej, często nie publikowane lub dostępne tylko w ograniczonym zakresie. Na uznanie zasługuje również umiejętność zdobywania informacji np. o działalności bohatera biogramu w trakcie pobytu w obozie koncentracyjnym na Syberii (np. L. P. Karsavina). Zebranie tego typu informacji wymagało przecież dotarcia do osób, które w tym samym czasie przebywały w łagrze z bohaterem biogramu.

Charakterystyczną cechą tych biogramów jest ich wysoki poziom merytoryczny. Brak jest w nich sądów publicystycznych, nie przemyślanych ocen, potępień lub pochwał. Nie oznacza to jednak braku ocen.

V Kryłow pisze o przywódcu mieńszewików F. I. Danie: „Człowiek, stojący u źródeł rosyjskiej socjal-demokracji, posiadający ogromną energię i wolę, pierwszorzędny orator, znakomity publicysta, partyjny analityk (...) był stworzony do aktywnej pracy państwowej, ale

jego zdolności pozostały nie wykorzystane" (s. 211). Natomiast ogromna większość autorów biogramów (w tym i np. A. I. Denikina czy P. B. Struve) powstrzymuje się od jakichkolwiek końcowych ocen.

Jak to zwykle bywa w przypadku dzieł nowatorskich, można dostrzec w nich sporo kwestii wywołujących zdziwienie, czy chociażby krytyczne uwagi. Tak jest i w przypadku tego słownika.

Niewątpliwie XX-wiecznymi emigrantami byli W. I. Uljanow (Lenin) i L. D. Bronstein (Trocki). Biogramów ich jednak nie sposób znaleźć w omawianej książce. Niewątpliwie spełniali oni jedno z kryterium kwalifikacji, a więc mieli określone rezultaty swojej zawodowej działalności i duże znaczenie na wygnaniu w jednym z następujących obszarów: nauce, myśli inżynieryjno-konstruktorskiej, sztuce lub działalności społecznej. Jednakże nie spełniali kryterium podstawowego, a więc nie mieli wyższego wykształcenia i tym samym kolegium redakcyjne zostało zwolnione z niewątpliwie kontrowersyjnego w tej chwili w Rosji zadania napisania biogramów przywódców bolszewickiego przejęcia władzy.

Podtytuł książki zapowiada biografie emigrantów z pierwszej trzeciej części XX w. Oznacza to lata od 1900 do 1933 (lub 1932). Oczywiście wiadomo, że cezura końcowa musi być z góry umowna. Pod koniec pierwszej pięciolatki w ZSRR mało kto wracał z emigracji do ojczyzny. Datą znaczącą dla losów rosyjskiej emigracji był wybuch II wojny światowej, o wiele bardziej jednak czas jej zakończenia. Po zaprzestaniu działań wojennych nie tylko nastąpiła likwidacja tradycyjnych centrów rosyjskiej emigracji m.in. w Pradze, Sofii i Belgradzie, ale i mieliśmy do czynienia z masową, przymusową i dokonaną pod przywalającym okiem władz państw alianckich wywózką wielu Rosjan na wschód. Tak więc ze względu na przełomowe znaczenie w biografii wielu emigrantów początku, a tym bardziej końca II wojny należało raczej przyjąć jedną z tych dat niż bliżej niesprecyzowany koniec pierwszej trzeciej części XX w.

Podobne zastrzeżenie można mieć do daty początkowej — 1900 r. Emigracja rosyjska z czasów caratu miała charakter przede wszystkim polityczny i zakończyła się powrotem do kraju znacznej części działaczy politycznych po rewolucji lutowej lub nieco później. Kolegium redakcyjne zdawało sobie sprawę z tej niejednorodności fal emigracji i nie zamieściło w słowniku biogramu np. ks. P. A. Kropotkina, choć pojawił się np. biogram L. N. Andriejewa (1871-1919) — prozaika, dramaturga i publicyisty.

Być może lepszym rozwiązaniem byłoby zatem inne nakreślenie granicznych cezur, zgodnych z rytmem kolejnych fal rosyjskiej emigracji, bądź ograniczenie się tylko do emigracji okresu międzywojennego.

Russia Abroad... nie jest dziełem całkowicie zakończonym. Brak w nim bowiem wielu biogramów emigrantów spełniających wszystkie wyznaczone przez kolegium redakcyjne kryteria. Tak więc np. porównując listę deportowanych przez GPU „160 najaktywniejszych burżuazyjnych ideologów” w 1922 r. z biogramami zamieszczonymi w *Złotej księdze* zauważa się w tej ostatniej brak np. takich nazwisk, jak ekonomisty prof. Łodyżeńskiego, historyka A. Bogolepowa, profesorów Vielichova, Jasińskiego i Ugrimova. Nie można jednak tego typu ominięć traktować jako błędów. W okresie międzywojennym na emigracji żyła ogromna część elity intelektualnej Rosji. Zamieszczenie biogramu każdego, kto ukończył szkołę wyższą i był aktywny na jakimkolwiek polu życia społecznego, naukowego lub duchowego, zmuszałoby do wydania zapewne całej serii tomów o podobnej objętości, co *Russia Abroad...*

Kolegium redakcyjne *Złotej księgi* podaje szacunkową liczbę 2 milionów obywateli rosyjskich przebywających na wygnaniu. Jednakże według danych Ligi Narodów z 1926 r. z Rosji wyjechało po rewolucji ok. 1 600 000 osób. I. Trifonov (*Likwidacja eksploatacyjnych klas*)

v SSSR, Moskwa 1975, s. 169) pisze o 860 tys. emigrantach, P. Kovalevskij zaś (*Zarubieżnaja Rossija*, Paris 1972, s. 12) sądzi, iż na emigracji znalazło się ok. miliona osób. Pomijając nieprecyzyjność pojęcia „rosyjscy obywatele” w okresie znacznych przesunięć granic i tworzenia się nowych organizmów państwowych liczba 2 mln wydaje się być nieco zawyżona.

Dzięki wydawnictwu ROSSPEN (jest to skrót od nazwy: Asocjacja Rossijskaja Politiczeskaja Encykłopedija) otrzymaliśmy fundamentalną pracę dla dziejów rosyjskiej emigracji XX w. Będzie ona jeszcze przez wiele lat podstawową, obiektywną i wiarygodną lekturą dla wszystkich tych, którzy zajmą się jakimkolwiek aspektem działalności emigrantów rosyjskich w okresie międzywojennym.

Roman Backer
Toruń

John Earl Haynes, *Red Scare or Red Menace? American Communism and Anticommunism in the Cold War Era*, Ivan R. Dee, Chicago 1996, ss. 214

Jeden z czołowych badaczy amerykańskiej radykalnej lewicy prezentuje w swej pracy oblicza komunizmu i antykomunizmu amerykańskiego okresu „zimnej wojny”. Ta niewielka książka jest próbą zebrania nowej i najnowszej literatury przedmiotu i podsumowania dotychczasowego stanu badań i wiedzy dotyczących politycznych uwarunkowań działalności Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych.

Znajdujący się na końcu wybór najważniejszych pozycji bibliograficznych został więc skonstruowany tak, aby dać czytelnikowi przegląd prac najświeższych i najbardziej wartościowych, choć niekoniecznie pochodzących z ostatnich lat. Podzielono go na następujące grupy tematyczne odpowiadające z grubsza tytułom rozdziałów: antykomunizm w kraju, rodzimy antyfasyzm, Kongres i antykomunizm, sprawa chińska, FBI i antykomunizm, liberałowie i antykomunizm, bezpieczeństwo wewnętrzne, komuniści a szpiegostwo, komunizm i antykomunizm świata pracy oraz komunizm i antykomunizm świata kultury. Widać z niego, na jakich węzłowych zagadnieniach opierać się będzie wywód autora.

Całość pracy składa się z dziewięciu rozdziałów, ułożonych w porządku chronologicznym, obejmujących przeciętnie po ok. 30 stron. Pierwszy, *Komunizm i antykomunizm*, poświęcony jest genezie amerykańskiego komunizmu i jego ścisłym związkom ideowym z komunizmem radzieckim. Po krótkiej prezentacji jego negatywnych cech i represyjnego charakteru Autor w przekonujący sposób wyjaśnia przyczyny, dla których ideologia ta z trudem przyjmowała się na gruncie amerykańskim: różnorodność poglądów, ochrona własności prywatnej, indywidualizm, demokratyczny system polityczny, duża rola religii oraz wywoływane przez rodzimych radykałów akty terroru w latach 1919-1920 należą do najważniejszych. Nieco uwagi poświęca Autor pierwszej Czerwonej Gorączce (1919-1920) i rajdom Palmera, przechodząc następnie do pokazania głównych powiązań CP USA z Moskwą — przede wszystkim finansowych i personalnych, które sprowadzają się do utrzymywania partii jako zdyscyplinowanej organizacji w całości podporządkowanej centrali.

Za Harvey Klehrem Autor uważa lata trzydzieste za rozkwit amerykańskiego komunizmu (heyday of American Communism), zwracając uwagę, że poza Wielkim Kryzysem do wzrostu znaczenia partii przyczynił się pośrednio także Nowy Ład Roosevelta. W latach trzydziestych partia miała przyczółki w ważniejszych agendach rządowych (Agricultural Adjustment Administration, Zarządzie Stosunków Pracy (NLRB), Senackiej Komisji Pracy, National Youth